

Лінгвакультуралагічны аспект у выкладанні англійскай мовы

Л. У. Кулік,
выкладчык кафедры беларускай і замежных моў,
кандыдат філалагічных навук,
Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт
імя П. В. Сухого

Для выяўлення культурна-моўнай кампетэнцыі прадстаўнікоў пэўнага соцыуму абавязковым у той ці іншай ступені з'яўляецца валоданне імі культурнай інфармацыяй. Фразеалагічныя адзінкі ўвасабляюць у сабе культурную інфармацыю звычайна ў нацыянальна-самабытнай форме. Менавіта таму інтэрпрэтацыя нацыянальна-культурных канатацый фразеалагічных адзінак арыентуе на разуменне ўнутраных рыс нацыянальнага менталітэту.

Мова адлюстроўвае разуменне чалавекам рэчаіснасці і з'яўляецца неаддзельнай часткай культуры, сродкам «кандэнсацыі і перадачы вопыту светаўспрымання», пазнання і захавання інфармацыі [1, с. 69]. Кожная мова па-рознаму адлюстроўвае пэўныя спосабы ўспрымання, асэнсавання і арганізацыі свету, што, на думку В. М. Тэліі, тлумачыцца існаваннем для кожнага народа свайго «нацыянальнага вобраза», які, у сваю чаргу, залежыць ад гісторыі, наваколя, матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей пэўнага калектыву і «мяняецца ў залежнасці ад устаноў ментальнасці» [2, с. 217].

Пры вывучэнні замежнай мовы (напрыклад, англійскай) асоба сутыкаецца не толькі з радам лінгвістычных фактараў, якія датычацца фанетыкі, граматыкі, лексікі і іншых раздзелаў мовазнаўства, але і з радам экстралінгвістычных фактараў, якія звязаны з сацыяльнымі сферамі грамадства, яго гісторыяй, культурай. У сувязі з гэтым правільнае разуменне і ўжы-

ванне слоў, спалучэнняў слоў і нават цэлых сказаў прадугледжвае паглыбленне ў гісторыю, палітыку, літаратуру пэўнай краіны.

Лінгвакультуралагічны кампанент каштоўнасных арыентацый студэнтаў вызначаецца ўяўленнямі аб мове, якія склаліся ў іх свядомасці, як аб феномене культуры. Валоданне мовай як сістэмай, у якой закадзіравана культурная інфармацыя, спрыяе фарміраванню сацыяльна значных якасцей, неабходных асабе ў яе жыццядзейнасці. Гэта абумоўлівае неабходнасць звароту да лінгвакультуралагічнага аспекту ў выкладанні англійскай мовы ў вышэйшых навучальных установах.

Галоўнымі крыніцамі, у якіх закадзіравана культурная інфармацыя, лічацца «фразеалагічныя рэсурсы нацыянальных моў» [3, с. 95]. Менавіта «сістэма вобразаў, замацаваная ў фразеалагічным складзе мовы, служыць свайго роду “нішай” для кумуляцыі светабачання і так або інакш звязана з матэрыяльнай, сацыяльнай або духоўнай культурай дадзенай моўнай агульнасці, а таму можа сведчыць аб яе культурна-нацыянальным вопыце і традыцыях» [2, с. 215].

Фразеалагічная адзінка (ФА) – «гэта ўжо мова культуры... з аднаго боку, а з другога – гэта вобраз, які ўспрымаецца і інтэрпрэтуецца носьбітамі дадзенай мовы ў адпаведнасці з іх культурнай кампетэнцыяй» [2, с. 251]. Менавіта ў вобразнай аснове фразеалогіі ўвасоблена нацыянальна-культурнае светаўспрымання пэўнага народа. Акрамя таго, фразеалагізмы, «адлюстроўваючы ў сваёй семантыцы доўгі працэс развіцця культуры народа, фіксуюць і перадаюць з пакалення ў пакаленне культурныя ўстаноўкі і стэрэатыпы, эталоны і архетыпы» [4, с. 18]. Такая акумуляючая здольнасць ФА выводзіць іх за межы фразеалогіі і надзяляе функцыямі знакаў культуры, а наяўнасць культурнай семантыкі ў ФА прадвызначае іх існаванне ў мове, бо фразеалагізмы «ўзнаўляюцца носьбітамі не толькі ў прамой, моўнай функцыі – намінацыйнай, але і ў функцыі культурнай» [5, с. 92].

Зварот да лінгвакультуралагічнай інфармацыі фразеалагізмаў прадугледжвае «выяўленне і апісанне сінергетычнай па сваёй сутнасці карэляцыі паміж “мовай” культуры і семантыкай фразеалагізмаў. А спасціжэнне жывых культурна значных сэнсаў адзінак фразеалогіі» [6, с. 19] і выяўленне спосабаў увасаблення нацыянальнай культуры і менталітэту ва ўнутранай форме ФА з'яўляюцца мэтай лінгвакультуралогіі.

Выключнае месца фразеалогіі ў працэсе выяўлення закадзіраванай у мове нацыянальна-культурнай інфармацыі абумоўліваецца яе антрапалагічным характарам, што, у сваю чаргу, тлумачыцца спецыфічнымі магчымасцямі ФА ахопліваць амаль усе фрагменты рэчаіснасці, якія звязаны з эмацыянальным і псіхічным станамі чалавека, а таксама яго індывідуальнымі якасцямі. Сродкам увасаблення нацыянальна-культурных асаблівасцей мовы выступае ўнутраная форма ФА, а сродкам, які ўказвае на гэтыя асаблівасці, з'яўляецца «інтэрпрэтацыя вобразнай асновы ў знакавай куль-

турна-нацыянальнай “прасторы” дадзенай моўнай супольнасці» [2, с. 215].

Разуменне фразеалагізмаў з закадзіраванай у іх нацыянальна-культурнай інфармацыяй неабходна для фарміравання каштоўнасных арыентацый студэнтаў, бо такія ФА непасрэдна звязаны з паняццямі, прадметамі і з’явамі матэрыяльнага і духоўнага жыцця носьбітаў англійскай мовы, з гістарычнымі падзеямі дадзенай моўнай агульнасці. Дзякуючы разгляду і тлумачэнню экстралінгвістычнай інфармацыі студэнты змогуць пазбегнуць тыповых моўных памылак і адэкватна зразумець тэкст, бо для таго, каб правільна перакладаць іншамоўны тэкст, неабходна ўспрыняць яго з усімі адценнямі значэнняў, і толькі пасля гэтага падбіраць адпаведныя эквіваленты ў мове перакладу.

Напрыклад, памылковым з’яўляецца разгляд прыведзеных ніжэй беларускіх і англійскіх ФА як эквівалентных, бо пры поўным ці амаль поўным кампанентным і структурным супадзенні дадзеныя пары фразеалагізмаў валодаюць абсалютна рознай семантыкай і з’яўляюцца псеўдаэквівалентамі: *вадзіць за нос* ‘уводзіць у зман, ашукваць’ і *to lead by the nose* (дасл. – вадзіць за нос) ‘прымушаць каго-н. слепа падпарадкоўвацца, трымаць каго-н. у падначаленні, цалкам падпарадкаваць сабе каго-н.’; *кулакі сціскаюцца* ‘каму-н. вельмі хочацца пабіцца з кім-н., пабіць каго-н.’ і *to clench one’s jaws/hands/fists/teeth* (дасл. – сціскаць свае сківіцы/рукі/кулакі/зубы) ‘сціскаць сківіцы/рукі/кулакі/зубы, што ўказвае на агрэсію, канцэнтрацыю, нервовае напружанне’; *на валасок* ‘у стане вельмі небяспечным, блізім да чаго-н. (быць)’ і *to a hair* (дасл. – на валасок) ‘ледзь-ледзь’; *трымаць нос на ветры* ‘беспрынцыпова мяняючы свае паводзіны, прыстасоўвацца да абставін, падладжвацца да каго-, чаго-н.’ і *with one’s nose in the air* (дасл. – са сваім носам па ветры) ‘які глядзіць на іншых пагардліва, задзірае нос’; *у целе* ‘поўны, ускармлены, сыты’ і *in a body* (дасл. – у целе) ‘у поўным складзе’ і інш.

Таксама памылковым з’яўляецца пераклад англійскага фразеалагізма *to have a green thumb/fingers* (дасл. – мець зялёны вялікі палец/зялёныя пальцы) ‘мець спраўныя рукі (аб вопытных садоўніках або агародніках)’ на беларускую мову фразеалагізмам *залатыя рукі* ‘хто-н. умелы і здольны ў сваёй справе чалавек’. Англійская ФА выкарыстоўваецца для характарыстыкі прадстаўнікоў толькі пэўнай прафесіі ці людзей, для якіх праца ў садзе ці агародзе з’яўляецца хобі, а беларуская ФА – любой прафесіі ці ўмелага, здольнага чалавека. Параўнанне ад’ектыўных кампанентаў *green* ‘зялёны’ і *залаты* выяўляе адметнасць беларусаў, якія ацэньваюць спрактыкаванасць і працаздольнасць золатам як найвышэйшай каштоўнасцю, а таксама тое, што менавіта з дапамогай рукі-інструмента можна гэтае золата зарабіць. Менавіта гэта, па словах А. М. Меляровіч і В. М. Макіенкі, той вобраз, які ў славянскай ФА выяўляе яе нацыянальную своеасаблівасць [7, с. 612]. У англійскай ФА «зялёныя пальцы» для садоўніка служаць крытэрыем, паказчыкам яго здольнасцей, а ФА

адлюстроўвае адну з найбольш вядомых традыцый англічан выдзяляцца кожнаму сваім садам, клапаціцца аб ім. Сема ‘спрактыкаванасць’ у ФА развілася, нягледзячы на звязаную з лексмай *green* ‘зялёны’ асацыяцыю ‘нявоятны’, параўн. ФА: *do you see any green in my eye?* (дасл. – ці бачыце вы зялёны колер у маім воку?) ‘няўжо я здаюся вам такім легкаверным, такім прасцяком?’; *<as> green as grass* (дасл. – зялёны як трава) ‘вельмі нявоятны, які не ведае жыцця, не сфарміраваўся, ‘зялёны’. У ФА *to have a green thumb/fingers* ужываннем лексемы *green* ‘зялёны’ падкрэсліваецца менавіта доўгая і старанная праца ў садзе, у выніку якой садавод абавязкова выпакцае рукі ў траву.

Адметнасці ўнутранай формы выяўляюцца пры суаднесенні англійскай і беларускіх ФА, якія рэпрэзентуюць пэўныя фізічныя асаблівасці чалавека, а менавіта невялікі рост асобы: англ. *knee-high to a grasshopper* (дасл. – па калена коніку) ‘надзвычай малы’ і бел. *жабе па калена* ‘вельмі нізкага росту, зусім малы’, *кату па пяту* ‘вельмі малы, невысокі, нізкарослы’.

Па-рознаму вербалізуюцца ў прадстаўнікоў дзвюх нацый уяўленні аб неабходнасці выканання пэўнай працы, наяўнасці клопатаў і турбот: (турбот, клопатаў) *повен рот* ‘вельмі многа (турбот у каго-н.)’ і *to have one’s hands full* (дасл. – мець рукі поўныя) ‘не мець часу, быць заклапочаным’. Відавочна, што ў моўнай карціне свету беларусаў рот успрымаецца як сімвалічная поласць, якую трэба запоўніць, а таксама як адна з найвышэйшых па вертыкалі частак цела: «Рот належыць да прасторавага “верху” чалавечага цела... выступае як мера паўнаты і разглядаецца як ёмістасць, якая здольна ўмясціць у сабе вялікую колькасць чаго-н.» [8, с. 553]. Носьбіты англійскай мовы знаходзяць выйсце з цяжкага становішча пры дапамозе рук як асноўнага органа-інструмента.

Абавязкова трэба ўлічваць экстралінгвістычныя фактары пры перакладзе эндэмічных, ці безэквівалентных, фразеалагізмаў. Менавіта яны адлюстроўваюць спецыфічнасць і самабытнасць пэўнай мовы, найбольш ярка характарызуюць адметнасць культуры нацыі, у іх выяўляюцца «асаблівасці псіхалогіі, спосабу мыслення, спецыфічныя ўмовы развіцця матэрыяльнага і духоўнага жыцця народаў, што непазбежна накладвае адбітак на сэнсавы змест фразеалагізмаў» [9, с. 116].

Напрыклад, англійскія безэквівалентныя фразеалагізмы *a dead hand* (дасл. – мёртвая рука) ‘валодаць маёмасцю без права перадачы’; *to keep one’s head above water* (дасл. – трымаць сваю галаву над вадой) ‘пазбегнуць банкруцтва’; *to please one’s eye and plague one’s heart* (дасл. – дагаджаць чыйму-н. воку і мучыць сэрца) ‘выйсці замуж па разліку, насуперак пачуццям’ і г. д. фіксуюць важныя жыццёвыя пазіцыі англічан, для якіх адным з асноўных палажэнняў моўнай карціны свету з’яўляецца стаўленне да свайго дому, уласнасці. Вядомая англійская прымаўка *an Englishman home is his castle* (дасл. – дом англічаніна – яго крэпасць) не толькі падкрэслівае адносіны англічан да асабістай маёмасці, багацця, але і выяўляе іх жыццёвыя пазіцыі. Для

беларусаў паняцце «дом» выяўляецца ў вобразах роднага краю, хагы, а часцей хаткі і не звязана з паняццем уласнасці, пра што сведчаць прымаўкі ў *сваім краю, як у раю; дарагая тая хатка, дзе радзіла матка; мілы той куток, дзе рэзаны пупок* і інш.

Яшчэ адным паняццем моўнай карціны свету англічан з'яўляецца іх стаўленне да часу. Так, ФА *to catch/seize/take time/occasion/opportunity, etc. by the forelock* (дасл. – схапіць/узяць час/выпадак/магчымасць за чуб) 'выкарыстаць прадстаўлены выпадак, спрыяльны момант' выяўляе імкненне англічан выкарыстоўваць кожны спрыяльны момант альбо сітуацыю на сваю карысць.

Адметнасць унутранай формы назіраецца нават у ФА, матываваных назіраннямі за мімікай, жэстамі, позамі, рухамі чалавека, напрыклад: бел. *біць кулакамі ў грудзі* 'вельмі гарача, настойліва даводзіць што-н., запэўніваць у чым-н.'; *брацца за жываты/за жывоце* 'моцна смяцца'; *набіваць сабе гуз на лбе* 'атрымліваць непрыемнасці ў выніку неабдуманых дзеянняў'; *наступаць на нагу/на ногу* 'крыўдзіць, закранаць каго-н.; ушчамляць чые-н. інтарэсы' і англ. *down in the mouth* (дасл. – рот уніз) 'у маркоце, у дрэнным настроі'; *to get/take the weight off one's feet* (дасл. – перанесці/зняць вагу з ног) 'сесці і адпачыць'; *hand over hand / fist* (дасл. – рука на руцэ/кулаку) 'хутка і лёгка'; *a/one's finger in the pie* (дасл. – палец у піразе) 'удзел у якой-н. справе'; *to have one's nose in a book* (дасл. – мець нос у кнізе) 'чытаць, уткнуўшыся носам у кнігу' і інш. Апліцыраваныя ФА дадзенай групы характарызуюць як этычныя, так і неэтычныя паводзіны людзей.

Акцэнтуючы ўвагу на адмоўным, носьбіты мовы выпрацоўваюць правілы этыкету, паводзін, напрыклад, неадабральная ФА *біць кулакамі ў грудзі* 'вельмі гарача, настойліва даводзіць што-н., запэўніваць у чым-н.' схіляе да больш стрыманых паводзін; ФА *заліваць вочы* 'напівацца п'яным, многа выпіваць (гарэлкі, віна і пад.)', 'напойваць каго-н., даводзіць да стану ап'янення' выражае адносіны беларусаў да п'янства. У адрозненне ад пералічаных беларускіх ФА, у якіх выяўляюцца антысацыяльныя і нават агрэсіўныя паводзіны людзей, пэўныя англійскія ФА ўжываюцца з мэтай пазбегнуць апісання непрывабнага выгляду чалавека ў пэўным стане, напрыклад: *a black eye* (дасл. – чорнае вока) 'падбітае вока, сіняк пад вокам', 'моцны ўдар (на прэстыжу, рэпутацыі)'; *a cold in the head* (дасл. – холад/прастуда ў галаве) 'насмарк' і інш.

Анатацыя

У артыкуле абгрунтоўваецца неабходнасць лінгвакультуралагічнага аспекту пры выкладанні замежнай мовы ў вышэйшых навучальных установах. На прыкладзе фразеалагічных адзінак англійскай мовы ілюструецца культурна-нацыянальная інфармацыя, якая закадзіравана ў іх унутранай форме; устанаўліваецца сувязь вобразаў, пакладзеных у аснову фразеалагічных адзінак, з нацыянальна-культурным разуменнем свету носьбітам мовы.

Summary

In the article the necessity of the linguacultural aspect in the teaching of foreign language is substantiated. On the example of the English phraseological units the cultural-national information which is encoded in internal form of the phraseological units is revealed; the connection of the images, which are the basis of the phraseological units, with national-cultural interpretation of worldview of speakers is determined.

Такім чынам, з мэтай павелічэння камунікатыўнага ўзроўню студэнтаў, а таксама паляпшэння іх ведаў у плане зместу замежнай мовы патрэбна высокая лінгвакультурная кампетэнцыя. Толькі з улікам лінгвакультуралагічнага аспекту магчыма свабодна арыентавацца ва ўнікальнай нацыянальнай культуры і гісторыі народа-носьбіта англійскай мовы.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. *Лагоденко, Д. В.* Национальное своеобразие фразеологической картины мира / Д. В. Лагоденко // Фразеология и когнитивистика: материалы I Междунар. науч. конф., Белгород, 4–6 мая 2008 г. : в 2 т. / отв. ред. проф. Н. Ф. Алефиренко. – Белгород, 2008. – Т. 1. – С. 68–72.
2. *Телия, В. Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: Шк. «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
3. *Георгиева, С. И.* Способы кодирования культур во фразеологических единицах / С. И. Георгиева // Фразеология и когнитивистика: материалы I Междунар. науч. конф., Белгород, 4–6 мая 2008 г. : в 2 т. / отв. ред. проф. Н. Ф. Алефиренко. – Белгород, 2008. – Т. 1. – С. 95–98.
4. Конвенциональные фразеологизмы с соматизмами в современном французском языке: пособие по курсу «Лексикология французского языка» для студентов специальности 1-02 03 06-04 – Французский язык. Английский язык / М-во образования Респ. Беларусь, УО «Гроднен. гос. ун-т им. Я. Купалы»; авт.-сост. Е. З. Ленец. – Гродно: ГрГУ, 2007. – 143 с.
5. *Гудков, Д. Б.* Телесный код русской культуры: материалы к словарю / Д. Б. Гудков, М. Л. Ковшова. – М.: Гносиз, 2007. – 288 с.
6. *Телия, В. Н.* Культурно-языковая компетенция: ее высокая вероятность и глубокая сокровенность в единицах фразеологического состава языка / В. Н. Телия // Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках: сб. ст. / Рос. акад. наук, Ин-т языкознания; отв. ред. В. Н. Телия. – М., 2004. – С. 19–30.
7. *Мелерович, А. М.* Фразеологизмы в русской речи: словарь: ок. 1000 единиц / А. М. Мелерович, В. М. Мокиенко. – 2-е изд., стер. – М.: Рус. слов.: Астрель, 2001. – 856 с.
8. *Захаренко, И. В.* Полон рот / И. В. Захаренко // Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / редкол.: В. Н. Телия (отв. ред.) [и др.]. – 2-е изд., стер. – М., 2006. – С. 552–553.
9. *Арсентьева, Е. Ф.* Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека, в английском и русском языках) / Е. Ф. Арсентьева; редкол.: Р. А. Юсупов [и др.]. – Казань: Изд-во Казан. у-та, 1989. – 126 с.